

Kommen så här långt i läsningen av boken hade min inställning till dess innehåll förändrats betydligt, i positiv riktning. Min enda kvarvarande tveksamhet var att detta intryck möjligen kunde bero på att författarna till dessa två kapitel var kvinnor, vilket i så fall (hemska tanke) kunde indikera att det krävs en kvinnlig blick för att se manlighet som något kontextuellt skapat. Men denna sista kvarvarande tveksamhet förbyttes strax till entusiasm när jag läste nästa kapitel, om fäder. Det är skrivet av en man. Och här lanseras, via en litteraturstudie av skildringar av män som just fäder, en helt annan bild än den gängse. Här beskrivs en manlig närvaro i hemmet. Manlighet beskrivs till och med som något helt avhängigt av familjen, och det gäller även människans funktion i offentligheten som författaren menar inte går att skilja från familjen. Den kanske mest häpnadsväckande och utifrån jämställdhetssynpunkt mest glädjande diskussionen som förs i antologin är diskussionen i detta kapitel om hemmafödslar. Författaren lyfter här fram ett viktigt material som visar att män i Norden under den period boken behandlar i hög grad var närvarande vid födslarna. Jag hade t.ex. ingen aning om att det var ett så pass utbrett fenomen att kvinnor i Norden födde barn sittande på sina mäns lår! Möjligen kan detta bero på att just faderskapets historia under tiden mellan 1840 och 1940, enligt författaren, fram till nu varit ”fullständigt understuderad”. Och det gör naturligtvis antologin än mer läsvärd.

Resterande tre kapitel, om sexualitet, våld och avslutningsvis jämställdhet, bekräftar ytterligare det positiva intrycket. Antologin som helhet är således väl genomarbetad, intressant och framförallt viktig.

Även om jag är skeptisk till alla former av akademiska strider om vem som har det bästa analytiska redskapet, och därför fortfarande förhåller mig kritisk till den emfas som i inledningen läggs på argumenteringen mot andra sätt att forska om män och manlighet i allmänhet och mot Connells hegemoniska manlighet i synnerhet, så måste jag ge författarna en eloge för deras konsekventa användning av begreppet omanlighet. För det är ju det som alltid är det viktiga, hur man *använder* sina vetenskapliga redskap, och det hoppas jag framgår av resonemanget ovan att antologiförfattarna gör på ett högst förtjänstfullt sätt. Antologin är därför angelägen och pekar dessutom framåt. Författarna visar att mansforskningen har viktiga insikter att förmedla och bekräftar även att man lyckats ta ämnet ett steg vidare. Jag ser fram emot att följa den fortsatta utvecklingen, och kän-

ner även att det finns en plats för mig inom fältet mansforskning. Kul!

Eddy Nehls, Vänersborg/Stenkullen

Martin Dribe: *Liv och rörelse. Familj och flyttningar i 1800-talets svenska bondesamhälle*. Gidlunds, Hedemora 2003. 188 s., ill. ISBN 91-7844-641-4.

Det förindustriella samhället, inte bara det svenska, har länge betraktats som oföränderligt och stabilt, ett samhälle där människor föddes och dog på samma plats. Geografisk omflyttning kom först med industrialiseringen och urbaniseringen under andra hälften av 1800-talet. De senaste decenniernas forskning kring västerländska förindustriella samhällen har emellertid visat att det fanns en stor geografisk rörlighet bland befolkningen. Sverige är inget undantag härvidlag. Ekonomihistorikern Martin Dribes bok *Liv och rörelse. Familj och flyttningar i 1800-talets svenska bondesamhälle* ger ytterligare belägg för en relativt omfattande lokal migration i det förindustriella samhället, belägg som han hoppas skall avliva myten om detta samhälles stabilitet, oföränderlighet och orörlighet. Han har analyserat flyttningmönster i fyra landsbygdsförsamlingar i västra Skåne vid mitten av 1800-talet: Hög, Kävlinge, Halmstad och Sireköpinge belägna mellan Lund och Helsingborg. Materialet är huvudsakligen hämtat från Skånes Demografiska Databas och består av familjerekonstruktioner, som länkats till mantalslängder. De fyra församlingarna skilde sig åt vad gäller ägandestrukturen. Hög och Kävlinge dominerades av skatte- och kronojord, Halmstad och Sireköpinge av frälsejord. Den sociala strukturen förändrades endast marginellt under perioden 1830–1860, men den fortgående hemmansklyvningen och en ökande andel småbönder lämnade tydliga spår efterhand.

Dribe konstaterar att teorier om migration länge var fokuserade på själva beslutet att flytta. Senare tids teorier har dock tagit upp orörligheten, varför människor stannar kvar, trots att det finns ekonomiska fördelar med att flytta. Detta förhållande anses hänga samman med att man har investerat i olika färdigheter och tillgångar som är specifika för den plats där man befinner sig. Detta utgör vad man skulle kunna kalla platsspecifika tillgångar. Sådana är svåra att ta med sig när man flyttar. Detta tycks ha haft betydelse för den lokala migrationen. Även tillgången på eller avsaknaden av sociala nätverk har betydelse för beslutet att flytta eller inte.

Förklaringarna till flyttningar måste därför i första hand sökas i lokalsamhället, inte i skillnader mellan regioner eller sektorer i löner, sysselsättningsmöjligheter, befolkningstillväxt eller liknande. Här bör påpekas att de teorier som Dribe presenterar saknar genusperspektiv. De fokuserar på den manliga arbetskraften, vilket dock inte diskuteras närmare av honom.

Dribe menar att man kan söka två huvudsakliga förklaringar bakom det lokala flyttningsmönstret i det förindustriella samhället. För det första kunde en flyttning ske som en följd av att man ville förbättra sin situation genom att förvärva en egen gård eller att gå från att vara frälsebonde till att bli skattebonde, från daglönare till torpare. Här handlade det alltså om en önskan att avancera socialt och/eller ekonomiskt. För det andra kunde en flyttning orsakas av vad förf. kallar ekonomisk stress såsom arbetslöshet, förlust av gård, gatehus eller torp. Även demografisk stress, t.ex. om familjeförsörjaren dog, kunde orsaka flyttningar. Här talar förf. om stress och stresshantering, ordval som ter sig aningen anakronistiska, även om poängen blir tydlig.

När det gäller flyttningar på den svenska landsbygden måste man komma ihåg att det alltsedan medeltiden fanns ett regelverk som påverkade människors möjligheter att flytta. Rätten att vägra inflyttning avskaffades först 1847. Det fanns således relativt stora formella möjligheter att hindra vissa grupper av människor att flytta in i en socken. De människor som saknade laga försvar, ”de försvarslösa”, var personer som varken var besuttna eller hade någon godkänd sysselsättning.

Det institutionella ramverket (regler som kontrollerade tiggeri och lösdriveri samt senare försvarslöshets-systemet) kunde tvinga personer, som inte hade en trygkad försörjning, att ta tjänst. Dessa regler begränsade antalet barn som bönder hade rätt att ha hemma, vilket syftade till att öka utbudet av arbetskraft. Fattigvårdsförordningen utgjorde dock en flyttningsbegränsning. Godsherrar kunde också genom kontrakt påverka både in- och utflyttningar till socknen. Flyttningsattester utfärdades av prästen och innehöll många uppgifter som gjorde att den inflyttade kunde kontrolleras av sockenstämman och ansökan avslås om personen var mindre bemedlad. Det är svårt att säga hur flyttningarna påverkades i praktiken av dessa restriktioner.

Det flyttningsmönster som framträder kan sägas vara typiskt för det nordeuropeiska förindustriella jordbruks-samhället, som dominerades av små hushåll. Barnen flyttade hemifrån innan de gifte sig och tillbringade en tid som dräng eller piga i ett främmande hushåll. De

besuttnas barn var oftare tjänstefolk under en kortare tid än de obesuttnas. Att vara tjänstefolk var en fas i livet snarare än en socialgruppstillhörighet. Efter giftermålet återvände man till sin tidigare socialgrupp. Senare under 1800-talet förändrades detta mönster och man kunde bli tvungen att stanna som piga eller dräng hela livet. Omflyttningen bland tjänstefolket var omfattande och man flyttade varje år. Även människor som var gifta kunde flytta, men inte lika ofta.

Barns flyttningar hemifrån utgjorde en betydande del av flyttningarna i det förindustriella samhället, vilket är intressant att studera i sig. Ytterligare ett skäl, som Dribe anger, för att studera barnens flyttningar närmare, är att de utgjorde en betydelsefull del av hushållets arbetskraft. Deras flyttningar var därför kopplade till hushållets funktion som produktionsenhet. Socioekonomiska, geografiska, institutionella och kulturella faktorer tycks i hög grad ha varit avgörande för flyttningarna. Här finns tydliga skillnader mellan städer och landsbygd. Barn i städerna stannade hemma tills de gifte sig, men arbetade utanför hemmet. Detta var det normala mönstret i Nordvästeuropa.

Barnen på landsbygden flyttade i de övre tonåren till en miljö som var mycket lik den de kom från och de arbetade som tjänstefolk fram till dess att de gifte sig i trettioårsåldern. Pojkar flyttade hemifrån något tidigare än flickor, annars syns relativt små skillnader mellan könen i flyttningsmönstren. Här ställer man sig frågan om de skillnaderna som fanns hade med arbetsdelningen att göra, om det t.ex. berodde på att flickor fick ta hand om småbarnen i hushållet, vilket pojkar inte gjorde. Denna fråga diskuteras förf. emellertid inte. Han konstaterar att det fanns vissa skillnader mellan olika sociala grupper. Barn till besuttna bönder stannade oftare hemma tills de gifte sig än barn till obesuttna, vilket förmodligen speglar den högre efterfrågan på arbetskraft i de besuttna hushållen. Dock var kvinnor i gruppen obesuttna mera benägna att stanna hemma tills de gifte sig. Möjligen berodde det på att de skötte hushållet sedan modern dött. Dribe gör här ett antagande, men tycks inte ha gått på djupet i källmaterialet för att försöka finna svaren. Av materialet bör annars framgå om t.ex. modern i en familj dött.

Dribe menar att de generella teorierna i stort sett är tillämpbara när det gäller barns flyttningar hemifrån. Emellertid påpekar han att det finns speciella faktorer att ta hänsyn till i ”det här specifika fallet” (s.74), som han uttrycker det, såsom synen på barndomen och barndomen som begrepp, något som dock ligger utan-

för hans studie. Detta påpekande ter sig lite märkligt. Först framhåller han att det finns särskilda faktorer att ta hänsyn till, sedan avfärdar han dem med att de ligger utanför ramen för hans framställning. Kanske rör det sig om en olycklig formulering. Oklart är påpekandet under alla förhållanden.

Dribe för resonemanget vidare genom att hänvisa till traditionell neoklassisk migrationsteori, där beslutet att flytta ses som resultatet av en strikt individuell nytto-maximering. Primärt är det inte en fråga om man skall flytta utan när. Till fördelarna att bo hemma hör t.ex. värdet av mat och husrum, eventuell inkomst, utbildning och sysselsättningsmöjligheter. På kostnadssidan ligger de eventuella intäkter man går miste om genom att inte flytta. Den aktuella teoribildningen har vidareutvecklats på olika sätt, bl.a. genom att fästa ökad uppmärksamhet vid familjens inflytande på beslutet. Här hävdas att i de fall individens och familjens intressen skiljer sig åt, får individen underordna sig familjen. Sådana var förhållandena sannolikt också i det förindustriella samhället, menar Dribe. Individen fick underordna sig kollektivet. När man skall förklara beslut om flyttning hemifrån, måste således såväl individens som familjens roll och intressen beaktas.

Under 1800-talet förändrades familjens roll gradvis, vilket påverkade barns flyttningsmönster. Nya institutioner gjorde det lättare att hantera osäkra situationer även utanför familjen, t.ex. genom offentliga välfärdsinstitutioner som pensionssystem, arbetslöshets- och sjukkasor samt den förbättrade kapital- och försäkringsmarknaden. Familjens roll minskade, skriver Dribe. Här smyger sig ännu en gång ett anakronistiskt språkbruk in och det utan att Dribe visar att han är medveten om det.

Dribe konstaterar att familjers flyttningsmönster liknar det som gäller för andra grupper i samhället. Rörligheten var omfattande, men det var fråga om korta avstånd och endast undantagsvis lämnade man jordbrukssektorn. Effekterna av flyttningarna var därför begränsade vad gäller befolkningsfördelning och utbyte av arbetskraft. Äldre familjer var generellt sett mindre rörliga än yngre, besuttna bönder och småbönder mindre rörliga än obesuttna. Ett socialt nätverk i församlingen innebar att man var benägen att stanna kvar i högre grad än annars. Inhysesfamiljer var vidare rörligare än andra familjer, äldre ensamstående kvinnor undantagna. Analysen understryker betydelsen av den specifika familjesituationen för beslutet att flytta. Flyttning var en naturlig del av livet även för familjer, inte bara för unga, i det förindustriella samhället.

I det näst sista kapitlet diskuterar Dribe flyttning som ett sätt att hantera det han kallar ekonomisk och demografisk stress (se ovan). Han konstaterar att familjer som saknade jord var mest utsatta för sådan stress. Flyttningar till höglöneområden ökar i antal först efter det att skillnaderna i levnadsstandard börjat utplånas. Detta förklaras av förf. med att man inte hade råd att flytta tidigare.

Förutom barns och familjers rörlighet, diskuterar Dribe tjänstefolkets flyttningar. En dräng eller piga i åldersgruppen 15–30 år flyttade cirka åtta gånger. Förklaringarna är andra än de gängse och den grundläggande förklaringen ligger i den lokala ekonomins funktionssätt. Den långt drivna arbetsfördelningen (och här är det inte könsarbetsdelningen som åsyftas) på de större gårdarna samt skillnader i lön och status gjorde att en flyttning till en annan arbetsgivare kunde förbättra ens situation. Dribe menar att det också fanns en vilja från ungdomars sida att träffa nya människor för att underlätta sökandet efter en giftermålspartner. Konflikter med husbondefolk, dåligt kosthåll och liknande kunde också vara bidragande orsaker till att man flyttade. Alla dessa förklaringar är plausibla, men Dribe kunde gärna ha försett läsaren med fler belägg för att stärka sitt resonemang.

I bokens avslutande kapitel konstaterar Dribe att flyttningsmönstren i de undersökta byarna i västra Skåne vid mitten av 1800-talet är ganska typiska för det nordeuropeiska förindustriella jordbrukarsamhället, där kärnfamiljssystemet och tjänstefolkssystemet var två grundläggande institutioner. Kombinationen av dessa skapade ett flyttningsmönster där barn i alla sociala grupper flyttade hemifrån innan de gifte sig. Efter giftermålet återvände man till den socialgrupp man kom från. Senare under 1800-talet blev, som nämnts, anställningarna som piga eller dräng i högre grad förknippade med social rörlighet neråt.

Har då Dribe med sin studie lyckats avliva myten om det förindustriella samhällets stabilitet och orörlighet? Ja, det har han, även om han inte är den förste som har gett sig i kast med den uppgiften. Att studera människors flyttningsbenägenhet i såväl det förflutna som i samtiden är en viktig forskningsuppgift och Martin Dribe har bidragit med en värdefull pusselbit i detta sammanhang. Dock finns det vissa ”översättningsproblem” som uppstår när Dribe använder ekonomiska teorier, vilka utvecklats för att huvudsakligen förklara samtida flyttningsmönster och applicerar dem på ett samhälle i förfluten tid. Denna översättningsproblematik borde ha diskuterats mer ut-

förligt och gärna med ett reflexivt anslag.

I studien saknas vidare en mer övertygande koppling mellan mikro- och makronivå. Människor i äldre tid hade sannolikt en delvis annan rationalitet och andra bevekelsegrunder än vi, t.ex. när det gällde besluten att flytta. Hur vi kommer åt dessa bevekelsegrunder och resonemang är en intressant fråga. Förmodligen är forskningsuppgiften som sådan om inte omöjlig så åtminstone svår att lösa. Men en diskussion om denna problematik hade gett studien ytterligare en dimension. Den historiskt inriktade forskaren brottas som bekant alltid med vad som i forskningshänseende är önskvärt och vad som är möjligt.

Det skulle ha lättat upp läsningen om boken försetts med några illustrationer. Nu finns det visserligen diagram, tabeller och en karta samt en avfotograferad flyttningsattest att liva upp läsaren med, men några bilder av t.ex. samtida konstnärer hade gjort boken lite mindre kompakt.

Inger Lövkrona, Lund
Birgitta Meurling, Uppsala

Musikinstrument berättar. Instrumentforskning idag. Stefan Bohman, Dan Lundberg & Gunnar Ternhag (red.). Gidlunds förlag, Hedemora 2007. 217 s., ill. ISBN 978-91-7844-734-3.

Varför forskar vi om musikinstrument? Besvarar inte musikerna själva de frågor som är mest intressanta kring ämnet, dvs. hur instrumenten låter när de används? Vördnadsfulla museiföremål i all ära, men har inte historien tagit ut sin rätt gällande gistna musikinstrument och deras värde som fysiska objekt. Svaret blir naturligtvis att en objektiviserad instrumentforskning alltid kommer att vara aktuell. Detta har sin naturliga förklaring i att så länge historien fylls på med faktiska instrument, traditionella som nyutvecklade, kommer det att finnas plats för forskning om dem. Ovanstående resonemang hindrar inte att fältet fortsätter att utvecklas på ett sätt som ger plats för ett brett spektrum av inriktningar.

Gunnar Ternhag tangerar ovan nämnda tankegångar i den första artikeln av *Musikinstrument berättar*, en bok som innehåller tio artiklar om instrumentforskning. Ternhag menar att detta övergripande forskningsfält, *organologi*, under en tid varit i dalande. Inte förrän under senare år har intresset för ämnet vaknat på nytt och han ser med tillförsikt på forskningsområdets framtid.

Nuerna är inte forskningen lika ofta som förr begränsad till att studera ett musikinstrumentets konstruktion och ljudande egenskap, idag ställer forskarna fler frågor kring vad fenomenen kan berätta om människor. Ternhag talar med andra ord om ett ökat kulturanalytiskt perspektiv, en ämnesinriktning som har sin givna plats för många av dagens forskare inom ämnen som etnologi och antropologi.

I bokens andra artikel diskuterar Ternhag begreppet organologi i termer av *systematik, morfologi och kulturanalys*. Han börjar med att konstatera att det övergripande forskningsfältet knappast existerar idag. Precis som andra sammanhållna discipliner tenderar att styckas upp i allt mindre specialområden, har organologin gått samma väg. Ternhag går först in på musikinstrumentens systematik och menar att ibland likställs detta begrepp felaktigt med organologi. Han redogör vidare för instrumentsystematikens historia, tar upp forskningens främsta pionjärer och sätter begreppet i ett utvecklingsperspektiv. I kapitlet om morfologi går Ternhag in på forskningen kring instrumentens material och uppbyggnad och resonerar kring instrumentens kontextuella placering, dvs. vem och vad är instrumenten till för. I kapitlet om kulturanalys behandlar han problemet med att kombinera denna samhällsinriktade forskningsinriktning med den traditionella organologin. Författaren menar att det är naturligt att det finns en koppling mellan systematik och morfologi, beroende på frågor kring objektens material och konstruktion, medan kulturanalysen inte lika självklart låter sig inrättas i en dylik inriktning. Ternhag framhåller dock att det numera är vedertaget att det kan bedrivas kulturanalytisk forskning under organologins överhängande regelverk.

Den norska *hardingfelan*, ibland kallad Norges nationalinstrument, är ämnet för Bjørn Aksdal, som börjar med att beskriva läget för den norska instrumentforskningen ur ett historiskt perspektiv. Forskningsfältet som sådant är ungt i landet och de arbeten som gjorts har till stor del varit knutna till Sverige och svenska forskare. Någon viktig specifikt norsk instrumentmonografi har förvisso publicerats, exempelvis Jon Faukstad's *Ein-raderen i norsk folkemusikk*, vilken behandlar det enradiga dragspelet. Aksdal menar att de flesta norrmän har något förhållande till hardingfelan; instrumentet har emellertid en odokumenterad äldre historia och det saknas än så länge något större verk om detta. Norges äldsta kända hardingfela är den s.k. *Jaastad-felan*, vilken dateras till 1651. Aksdal menar att denna fela är speciell i det avseendet att den är försedd med två understrängar.